

РЕСПУБЛИКАДА ВА СИРДАРЁ ВИЛОЯТИДА ДОН ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ

Тураева Гулизахро Қаххоровна

Гулистон Давлат Университети мустақил
тадқиқотчиси

+998945851984 zakhroturaeva@gmail.com

Аннотация. Мақолада Сирдарё вилояти мисолида дон етиштиришининг илгор усуллари, замонавий ва интенсификаторлар амалиётга дадил тадбиқ этилиши ва чет эллардан ҳосилни тез нес-нобуд қилмай ўриб-йиғиб оладиган комбайнлар сотиб олиш, технологияларни модернизациялаш зарурияти ҳақида боради.

Калим сўзлар: Қишлоқ хўжалиги, донли экинлар, самарадорлик, ислохотлар, дон маҳсулотлари, халқаро тренд, дон саноати

Кириш (Introduction)

Мамлакатимиз мустақиллигининг дастлабки кунлариданок, қишлоқ хўжалиги соҳасида кенг кўламли ислохотлар бошлаб юборилди ва “Ғалла мустақиллиги” ғояси олға сурилди. Аҳолини ўзимизда ишлаб чиқарилаётган озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз равишда таъминлаб туриш муҳим стратегик аҳамиятга эга. Чунки, бу – биргина озиқ-овқат ва миллий хавфсизликни таъминлаб қолмай, пировардида давлатнинг халқаро ҳамжамиятда обрўйи сақлаб қолинишига ҳам катта таъсир кўрсатади. Ушбу муаммони ҳал қилишда донли экинларнинг роли ва ўрни алоҳида ажралиб туради. Ўзбекистонда 1913-2000 йилларда қишлоқ хўжалиги экин майдонлари ва уларнинг таркибий ўзгаришини таҳлил қиладиган бўлсак, дон тармоғи ривожига азалдан катта эътибор бериб келинган ва буғдой қишлоқ хўжалиги экинлари таркибида асосий ўринлардан бирини эгаллаган. Жумладан, 1913 йилги маълумотларга қараганда, ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида жами экин майдонининг 70,1 фоизини ғалла экинлари эгаллаган, (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистонда 1913-2000 йилларда қишлоқ хўжалиги дон етиштириш экин майдонлари ва уларнинг таркибий ўзгариши¹

¹ “Народное хозяйство Узбекской Р. 1990 г.”; 2. Ғ.Ҳ.Қудратов. “Иқтисодий муносабатларни такомиллаштириш асосида ғаллачилик тармоғи самарадорлигини ошириш” Авт 2008, Шунингдек, Давлат Статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

Кўрсаткичлар	1913й	1940й	1970й	1980й	1990й	2000й
Жами экин майдони, минг га	2214,6	3098,9	3476,0	3994,6	4194,2	3778,3
Шу жумладан						
Ғалла (дон) экинлари шундан, суғориладиган майдонларда	1552,9	1501,7	1159,8	1179,8	1008,1	1614,0
Салмоғи (%)ларда						
Ғалла (дон) экинлари шундан, суғориладиган майдонларда	70,1	48,5	33,4	29,4	24,0	42,7
Жами	100	100	100	100	100	100

Мамлакатнинг дон экспорт қилувчи давлатларга боғлиқлиги ёки боғлиқ эмаслиги дон ва дон маҳсулотлари билан ўзини-ўзи таъминлашга асосланган дон ишлаб чиқаришни ривожлантириш салоҳияти ва самарадорлигига қараб белгиланади. Шундан келиб чиқиб, мамлакатда арзон ва сифатли донли экинлар етиштириш миқдорини ошириш, ундан самарали фойдаланишни йўлга қўймай туриб, аҳолини дон ва дон маҳсулотлари, чорвачиликни озуқа билан таъминлашни узлуксиз равишда яхшилаб бориш ва соҳанинг экспорт салоҳиятини ошириб бориш мумкин эмас.

Ўзбекистонда 1993 йили аҳоли эҳтиёжларини ўзимизда етиштириладиган дон ва дон маҳсулотлари билан таъминлашга қаратилган ғалла мустақиллиги Дастурининг ишлаб чиқилиши шу санаб ўтилган омилларга асосланди ва изчиллик билан босқичма-босқич амалга оширилиб борилди.

Ғалла мустақиллиги дастурига асосан, уни амалга оширувчилар уч турдаги хўжалик юритиш шакллари, яъни ширкат, фермер ва деҳқон хўжаликлари ҳисобланади. Товарлилик жиҳатидан дон етиштириш асосан, ширкат ва фермер хўжаликларида мужассамлашади, уларга дон етиштириш бўйича давлат буюртмаси белгиланади. Деҳқон хўжаликлари етиштирадиган донни асосан ўз эҳтиёжига ишлатади ва ортиқчасини эркин бозорга чиқаради. Шунга кўра, тармоқда барқарор дон ишлаб чиқаришни таъминлаш макродаражада ва микродаражадаги омилларнинг таъсирига боғлиқ. Олиб борилган таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, республика дон тармоғида макродаража юқори самарали ҳисобланади. Унинг асосий мақсадли вазифаси-аҳолининг донни қайта ишлаш маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини қондиришдан иборат ва бу маҳсулотларнинг муҳимларига нон маҳсулотлари, ун, ёрма, макарон

маҳсулотлари киради. Мамлакатнинг, пировард эҳтиёжлар нуқтаи-назаридан дончилик тармоғининг бу бўғинлари эҳтиёжларининг миқдор, сифат, турли хил ва нарх бўйича қай даражада қондириляётганлини (2-жадвал) баҳолашимиз мумкин. Масалан ҳосил 2022 йил ҳолатига 7990,5 минг тонна.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида етиштириляётган донли экинлар ялпи ҳосили динамикаси ² (минг тонна)

Экин турлари	Йиллар					2022 й. 2000 й. га нисбатан, % да
	2000	2010	2015	2020	2022	
Бўғдой	3532,6	6745,0	6964,7	6157,8	6270,1	177
Шоли	159,6	249,8	425,7	293,5	359,1	225
Маккажўхори	130,6	231,7	439,6	475,3	656,4	502
Бошқа экинлар	106,5	277,8	343,5	709,4	704,9	664
Жами	3929,4	7504,3	8173,5	7636,0	7990,5	203

Аммо, микродаражада дон ишлаб чиқаришни тўлиқ самарали деб бўлмади, бунга бир қатор сабаблар бор: дон ишлаб чиқариш технологиясининг такомиллашмаганлиги; ресурслар ва хизмат нархларининг юқорилиги; давлат буюртмаси ҳисобига сотиб олинаётгандон харид нархининг пастлиги; ерларнинг шўрланиш даражаси ошиб бораётганлиги ва ниҳоят, дон бозорининг деярли шаклланмаганлиги. Микродаражада, сарф-харажатларни қисқартириш, доннинг харид нархларини бозор нархларига, шу жумладан, жаҳон бозори нархига яқинлаштириш, технологик жараёндаги ва дон маҳсулотларини истеъмолчиға етказиб беришдаги йўқотишларни камайтириш ва фермер, деҳқон даромадининг юқори бўлиши билан белгиланади. Ялпи ҳосилни оширишнинг омиллари — ҳосилдор, касаллик ва зараркунандаларға чидамли навлар яратишдан, интенсив технология, комплекс механизациялаш ва кимёлаштириш асосида янги агротехника усулларини қўллашдан иборат.

3-жадвал

Сирдарё вилояти туманларида 2018-2022 йиллардаги барча тоифадаги хўжаликларда бўғдой етиштириш бўйича кўрсаткичлар³.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган

³ Ўз.Р.Статистика агентлиги маълумотлари асосида

Йиллар	Кўрсаткичлар номи	Туманлар номи							
		Бўёвут	Гулистон	Мирзаобод	Оқолтин	Сардоба	Сайхунобод	Сирдарё	Ховос
<i>Жами экилган майдон. га.</i>		14 000	10 000	1 800	13 800	11 800	12 900	9 900	9 800
2018 йил	Ҳосилдорлик ц\га	53.1	52.4	47.2	48.4	45.5	55.3	54.3	45.8
	Ялпи ҳосил.минг тонна	77420	52400	9440	62920	59200	71890	55300	45800
2019 йил	Ҳосилдорлик ц\га	59.2	55.7	52.7	52.8	49.7	59.0	58.7	49.8
	Ялпи ҳосил.минг тонна	83456	55663	10540	68657	64658	76758	58654	49752
2020 йил	Ҳосилдорлик ц\га	61.5	60.1	58.4	56.6	55.2	57.4	62.1	54.3
	Ялпи ҳосил.минг тонна	73800	62120	10080	67920	66240	76080	68880	65160
2021 йил	Ҳосилдорлик ц\га	65,9	63,1	59,6	58,8	57,8	64,6	64,6	57,1
	Ялпи ҳосил.минг тонна	92252	63135	10721	81164	68168	83391	63964	55930
2022 йил	Ҳосилдорлик ц\га	64,9	64,4	64,6	63,3	62,1	66,0	64,6	60,1
	Ялпи ҳосил.минг тонна	81182	51541	22598	85506	77596	72553	55930	60069

Бугунги кунда Сирдарё вилояти қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва асосий турдаги дон маҳсулотларини ички бозорга етказишда Республикамининг етакчи вилоятига айланган. Сирдарё вилояти донли экинлар етиштириш учун қулай ҳудудга эга бўлган тўлиқ суғориладиган ерлардан иборат ҳудуд ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion & Recommendations)

Хулоса қилиб айтганда ҳосилдирликни оширишда иқлим таъсири каттадир, ерларнинг миллиоротив ҳолатини яхшилаш чўллашиб бораётган ҳудудларга қарши самарали тежамкор суғориш технологияларидан фойдаланишни талаб этади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ғ.Ҳ.Қудратов. “Иқтисодий муносабатларни такомиллаштириш асосида ғаллачилик тармоғи самарадорлигини ошириш” Авт 2008
2. М.П. Тушканова, А.Ф. Максимова Организация сельскохозяйственного производства (учебник; издание второе, перераб. и доп.) - "ИНФРА-М", 2021 г.
3. С.А.Суслов Обеспечение устойчивого производства зерна.. автреф 2022.
4. Султонов Б, Тураева Г,.. “Сирдарё вилояти қишлоқ хўжалигида донли экинлар ҳосилдорлигининг 2024-2027 йилгача бўлган прогноз параметрлари”
Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари № 4 (4) – 2024 71-78 8
file:///C:/Users/User/Downloads/11_Sultonov+Turayeva+Norbutayev.pdf
5. Умаров С., Тураева Г., Чоршанбаев У. Қишлоқ хўжалигида донли экинлар ҳажмининг 2023-2030 йилгача бўлган прогноз параметрлари //Iqtisodiyot va ta'lim. – 2024. – Т. 25. – №. 2. – С. 361-366.
6. “Народное хозяйство Узбекской Р. 1990 г.”;
7. С.З. Нуридинов Тема Региональные особенности формирование и развитие частного сектора в сельском хозяйстве .авт реф 2019
8. Ikromjonovna, J. S. (2024, March). Methods of Teaching Mathematics in Primary Classes. In International Global Conference (Vol. 1, No. 4, pp. 19-25).
9. СТАТ.УЗ маълумотлари